

جهات قابل مذاقه حقوق کنونی چک در فرانسه

مسائل مبتلا به چک در ایران عمده عبارتند از: تبدیل یا عدم تبدیل تعهد، نحوه صدور چک، لزوم یا عدم لزوم واخواست، مسؤولیتهای بانکی، و جرایم و مجازاتهای قانونی در ارتباط با چک. در این مجمل، بدون بررسی همزمان حقوق دو کشور، صرفاً نگاهی گذرا داریم بر موارد یادشده و به ویژه زوال جنبه کیفری چک بلامحل در این کشور که سخت مورد توجه بعضی از حقوقدانان و دانشگامیان ایرانی قرار گرفته است.

۱- عدم تبدیل تعهد - وفق ماده ۶۲ آیین نامه قانونی سال ۱۹۳۵، تسلیم چک به عنوان ابزار پرداخت به طلبکار، سبب تبدیل تعهد نیست. طلب ناشی از معامله اصلی تا هنگامی که چک به حیطة وصول درنیامده با تمام تضمینات آن باقی خواهد بود.

«مشروط بر آنکه عدم پرداخت چک معلول خطای بستانکار نبوده و به دلیل تقصیر ظهنویس باشد، نامبرده می تواند تضمینات تعهد ابتدایی

را به کار گیرد.»^۱

«تسلیم چك به بستانكار، موجب برائت فوری ذمه بدهكار نیست. چك جز

با وصول مبلغ آن پرداخت بدهی محسوب نمی‌شود.»^۱

«در صورتی که بر اثر سهل‌انگاری بانك، حق مراجعه براتی ذینفع سلب

شود، حق مطالبه ابتدایی وی علیه صادرکننده به قوت خود باقی

خواهد بود.»^۲

«اگر طلبكار تحویل‌گیرنده چك، ابتدا آن را جهت تأدیه ارایه نکرده و با

عدم پرداخت روبرو نشده باشد، مجاز به استفاده از تضمینات تعهد

اصلی نیست.»^۳

«صادرکننده چکی که توسط بانك به دارنده آن پرداخت شده، در صورت

عدم وجود بدهی، حق استرداد وجه دریافتی را خواهد داشت.»^۴

۲- صدور - صادرکننده‌ای که محل صدور یا تاریخ تنظیم را قید نمی‌کند، و یا

تاریخ غیرواقعی در سند می‌گذارد و یا چکی عهده شخصی غیر از بانك می‌کشد،

جریمه‌ای معادل ۶٪ مبلغ چك متحمل می‌شود. این مبلغ از حساب وی به نفع خزانه

دولت کسر می‌گردد. (ماده ۶۴ اصلاحی سال ۱۹۵۳)^۵

۳- واخواست - عدم واخواست چك، فقط در صورت گم شدن سند در خور

پذیرش است. دارنده پس از انجام آن، بدون نیاز به دستور دادگاه، از تاریخ اول ژانویه

۱۹۹۳ می‌تواند توسط اجرای دادگاه و یا ثبت، اموال ظهرنویسان و صادرکننده را

توقیف نماید (مواد ۴۰ و ۱۶۳ اصلاحی سال ۱۹۷۲ و ۱۹۹۳)

۴- وظیفه بانك در مورد فرم چك - بانك می‌باید نام دارنده حساب را روی هر

۱- احکام مورخ ۱۷/۱۲/۱۹۲۴ و ۱۱/۳/۱۹۹۴ شعبه مدنی دیوان کشور

۲- حکم مورخ ۱۲/۷/۱۹۹۳ شعبه بازرگانی دیوان کشور

۳- حکم مورخ ۱۳/۲/۱۹۲۴ محکمه عرایض سابق پارلمان

۴- احکام مورخ ۱ و ۴/۷/۱۹۹۵ شعبه مدنی دیوان کشور

۵- چنین ضمانت اجرایی جهت مواد ۳۱۲ ق.ت و ۱۳ ق. صدور چك مفید به نظر می‌رسد.

برگ چك قيد كند، و الاً برای هر مورد تخلف، ۵ فرانك جریمه می‌شود. نشانی دارنده حساب نیز در آن درج می‌گردد. (ماده ۱ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۷۸) همچنین لازم است که فرم چك متضمن شماره تلفن شعبه بانك محال علیه باشد. (همان ماده)

چكهای مخطّط، وفق مقررات پیمان ژنو، غیرقابل واگذاری به اشخاص بوده و تنها جهت برداشت شخصی از حساب جاری یا به‌عنوان وصولی به يك بانك ارایه می‌شود. (ماده ۱-۶۵ اصلاحی سال ۱۹۷۸)

۵- **وظیفه بانك در رابطه با چك بی‌محل - بانك مجاز است با «تصمیم مدلل» غیر از چك جهت بیرون کشیدن وجوه از بانك و یا چك تأیید شده، فرم چك عادی (یا قابل انتقال به غیر) در اختیار مشتری قرار ندهد.** (صدر ماده ۱ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۷۵) بر همین اساس، استرداد مابقی اوراق دسته چك واگذاری به توسط بانك مربوطه نیز امکان‌پذیر خواهد بود. (همان ماده، اصلاحی سال ۱۹۹۱)

وقتی مشتری حتی يك فقره چك بی‌محل کشیده‌باشد، بانك محال‌علیه، و سایر بانكها با آگاهی از مورد به‌وسیله بانك مرکزی، دیگر نمی‌توانند دسته چك عادی تحویل نامبرده نمایند. (ماده ۲ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)

«بانکی که چك غیرقابل ظهرنویسی را به‌نفع شخص ثالث دارنده می‌پردازد، متخلف است.»^۱

«هر بانك که وضع پریشان مشتری را بداند و مع ذلك دسته چك عادی در اختیارش قرار دهد، در صورت اصدار چك بی‌محل مسؤلیت خواهد داشت.»^۲

۶- **مسؤلیت بانك در ارتباط با چك بلامحل - اگر بانك، با وجود تشکیل محل به‌وسیله صاحب حساب، بدون دلیل قانونی، چکی را نپردازد، به‌پرداخت تمام خسارات**

۱- حکم مورخ ۱۱/۲۶/۱۹۹۶ شعبه بازرگانی دیوان کشور

۲- حکم مورخ ۶/۱۸/۱۹۸۵ شعبه بازرگانی دیوان کشور

مادی و معنوی صادرکننده محکوم می‌شود. و در صورتی که مؤسسه مزبور، با عنوان کردن واهی دستور عدم پرداخت، از تأدیه چک سر باز زند، جریمه‌ای معادل ۴۰,۰۰۰ فرانک به نفع صندوق دولت تحمّل خواهد کرد. (مواد ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۳۸ و A-۱ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)

«اگر بانک اعتبار اعطائی به مشتری را نابهنگام و بدون آگاهی قبلی قطع کرده، و باعث برگشت چک شود، مسؤولیت خسارات وارده را به دوش می‌کشد.»^۱

۷- مجازاتهای صادرکنندگان انواع چکهای بی‌محل

الف - مجازاتهای خارج از دادگاه - درخصوص چک بلامحل در موقع صدور، براساس سیاست نوین جزایی قانونگذار فرانسوی، اصدار خلاف انتظار آن، بیشتر به یک حادثه می‌ماند تا ارتکاب عمل مجرمانه. لذا برای استقرار مجدد در وضع قانونی یا regularisation پرداخت سریع وجه چک موصوف به اضافه جریمه نقدی، و یا گذشت مدّت طولانی ضرورت دارد.

اول - استرداد فوری دسته‌چکهای تحویل‌شده - هر شعبه بانک که چک عادی را به دلیل عدم وجود محل نمی‌پردازد، لازم است به صاحب حساب تکلیف کند تا تمام فرمهای باقی مانده به آن بانک برگردانده شود. مضافاً فرمهای موجود از بانکهای دیگر هم (ولو چک بی‌محل عهده آنها صادر نشده باشد) می‌باید مسترد گردد. صادرکننده مزبور صرفاً می‌تواند از چکهای مخطّط یا تأیید شده استفاده کند. (ماده ۳ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۷۵)

«مدیر شرکت با مسؤولیت محدود که روی حساب شرکت چک بی‌محل

کشیده، شخصاً از صدور چک عادی ممنوعیت حاصل می‌کند.»^۲

۱- حکم مورخ ۲۶/۴/۱۹۸۴ شعبه بازرگانی دیوان کشور

۲- حکم مورخ ۸/۲/۱۹۸۲ شعبه کیفری دیوان کشور

در حساب مشترك دو یا چند نفر، اعم از وجود یا عدم وجود تضامن میان آنان، اگر چک بلامحل وسیله احراز صاحبان حساب صادرشده، مقررات مواد ۲ - ۶۵ و ۳ - ۶۵ مجری است و به تمام حسابهای مشترك و شخصی دیگر ضامن حساب جاری موصوف (در صورت وجود) سرایت می‌کند در صورتی که کسی بین افراد مذکور ضمانت چک بی‌محل حساب مشترك را عهده‌دار نباشد، مقررات فوق، در مورد حسابهای مشترك و انفرادی کلیه صاحبان حساب قابل اجراست. (ماده ۴ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۲)

«صاحب حساب مشترك که از خود در مقابل صدور چک بی‌محل از جانب دارنده حساب دیگر، سلب مسؤلیت نموده‌است، مشمول ممنوعیت اصدار چک عادی نمی‌گردد.»^۱

دوم - پرداخت جریمه - صاحب حساب درحالت تأمین محل چک و پرداخت جریمه قانونی به بانک محال‌علیه (ماده ۳ - ۳ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)، بلافاصله حق درخواست دسته چک عادی را کسب می‌نماید (ماده ۳ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱).

میزان این جزای نقدی معادل ۱۲۰ فرانک به ازای هر ۱۰۰۰ فرانک یا کسر آن از مبلغ مندرج در چک بلامحل است. البته اگر صادرکننده ظرف ۳۰ روز از تاریخ ابلاغ خطاریه صدور گواهی عدم پرداخت، وجه چک را تأمین نموده و تا یک سال چک بی‌محل دیگری نکشد، از پرداخت جریمه مذکور معافیت حاصل می‌کند. این ترتیب، در موردی نیز که صاحب حساب ظرف همان مدت ۳۰ روز اقدام به صدور چندین فقره چک بلامحل نموده‌باشد نیز مجری خواهد بود. (ماده ۱ - ۳ - ۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)

«بانک کاهل در ارسال خطاریه راجع به استرداد فرمهای چک باقی‌مانده

تمام بانکها مقابل زیان‌دیده مسؤلیت دارد.»^۲

۱- حکم مورخ ۱۹/۱۰/۱۹۸۹ دادگاه پاریس

۲- حکم مورخ ۲۶/۹/۱۹۸۵ دادگاه پاریس

«در صورتی که به دارنده حساب اخطار ممنوعیت صدور چک عادی داده نشده باشد، وقوع جرم اصدار چک بی محل در عنصر معنوی آن مصداق نخواهد یافت.»^۱

اگر صاحب حساب قبلاً سه فقره چک بی محل صادر، و سپس به تأمین محل و پرداخت جریمه طبق مواد ۲-۶۵ و ۱-۲-۶۵، در ظرف مدت ۱۲ ماه تا تاریخ عدم تأدیه چک فعلی مبادرت کرده باشد، جریمه آن به دو برابر میزان مقرر در ماده ۱-۳-۶۵ افزایش می یابد. (۲-۳-۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)

در صورتی که صادرکننده چک بی محل مبلغ چک و جریمه را نپردازد، تا «ده سال» از امکان صدور چک عادی محروم می گردد. (ماده ۴-۳-۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)

دعاوی ناشی از ممنوعیت قانونی صدور چک عادی و جریمه موضوع مواد ۱-۳-۶۵ و ۲-۲-۶۵ میان مشتری و بانک، در دادگاه مدنی قابل طرح و رسیدگی است. بردن این اختلافات به محکمه نمی تواند موجب توقیف عملیات قانونی بانک شود، مگر ادله شاکی قوی باشد. که در آن صورت، دادگاه دستور رفع ممنوعیت صدور چکهای عادی را خواهد داد. (ماده ۵-۳-۶۵ اصلاحی سال ۱۹۹۱)

«گر کسی به عنوان ضامن چک بلامحل تحویل دهد، برخلاف قانون چک عمل کرده و نمی تواند تعلیق ممنوعیت صدور چک بلامحل را از دادگاه خواستار شود.»^۲

سوّم - صدور گواهی عدم پرداخت - اگر صادرکننده ظرف مهلت ۳۰ روزه مذکور در بالا به تأمین محل اقدام نکند، بانک به درخواست دارنده، گواهی عدم پرداخت صادر و تحویل دارنده می نماید. ابلاغ صدور این گواهی از طرف بانک به دارنده حساب، اثر «اخطار رسمی پرداخت» را دارد.

مأمور اجرای ثبت یا دادگاه، با عدم دریافت تصدیق بانکی راجع به واریز وجوه

۱- حکم مورخ ۱۸/۱۰/۱۹۷۸ دادگاه تجدیدنظر شهرستان رفس

۲- حکم مورخ ۱۷/۸/۱۹۹۴ شعبه تجاری دیوان کشور

قانونى از جانب صادرکننده ظرف مهلت ۱۵ روز از تاريخ ابلاغ گواهی موصوف به صادرکننده، بى آنکه نيازى به تصميم محکمه يا هزينه اضافى باشد، رأساً دستور اجرائى صادر مى‌کند. (ماده ۳ - ۶۵ اصلاحى سال ۱۹۹۱)

ب - انواع مجازات با حکم دادگاه - پيش از قانون اصلاح موادى از قانون مورخ ۳۰ اکتبر ۱۹۳۵ راجع به يکنواخت نمودن مقررات چك، وفق ماده ۶۶ آن قانون، صدور چك بلامحل به قصد اضرار غير، خارج کردن موجودى از حساب، و يا دستور عدم پرداخت از مصاديق کلاهبرداری تلقى شده، و مستوجب کيفر، از يك سال تا پنج سال حبس و جریمه نقدى تا ۲,۵۰۰,۰۰۰ فرانک مى‌بود. همين مجازات برای مستفيد از چك کيفرى، اعم از ذينفع يا ظهنويس که عالم به مورد باشد، در نظر گرفته مى‌شد.

در قانون اصلاحى مورخ ۳۰ دسامبر ۱۹۹۱، مقنن فرانسوى، از يك سو با حذف حداقل مجازات حبس و تثبيت آن به پنج سال و تعيين جزای نقدى ثابت موجب تشديد مجازات صادرکنندگان چك بى محل گردید، و از سوى ديگر، درخصوص چك بلامحل به هنگام صدور، مقرر مى‌دارد که پس از اخطار رسمى پرداخت موضوع ماده ۳ - ۶۵، اصدار هر چك بى محل مشمول همان کيفر مقرر در مورد خارج کردن موجودى از حساب و يا دستور عدم پرداخت خواهد بود: «هر کس به قصد اضرار دارنده، پس از صدور چك، به هر طريق ممکن، محل موجود در بانک را خارج نموده و يا دستور عدم پرداخت بدهد، به مجازات ۵ سال حبس و جریمه نقدى معادل ۲,۵۰۰,۰۰۰ فرانک يا يکى از آن دو محکوم مى‌شود.

مستفيد از برگه که با آگاهی از قصد مجرمانه فوق، چك موصوف را پذيرفته و يا ظهنويسى کرده باشد به همان مجازات محکوم مى‌گردد.

هر کس برخلاف اخطار رسمى پرداخت مقيد در ماده ۳ - ۶۵، يك يا چند چك صادر کند به همان مجازات قابل تنبيه است.

هر نماينده صاحب حساب که جهت صدور چك، ممنوعيت ماده ۳ - ۶۵ را دارد، با

آگاهی بدان اقدام به اصدار چك نماید به همان مجازات محكوم می‌شود.» (ماده ۶۶ اصلاحی ۱۹۹۱/۱۲/۳۰)

همان‌گونه که از بندهای سوم و چهارم این ماده برمی‌آید، از نظر قانونگذار فرانسوی، صدور چك بدون محل در هنگام تسلیم آن به ذینفع، پس از اخطار رسمی راجع به پرداخت چك بی‌محل اولیه، دیگر يك اتفاق ناشی از اوضاع و احوال و يك واقعه غیرمترقبه نیست. بر این اساس، شخصی که بعد از اخطاریه مذکور به استرداد فرمهای چك موجود وفق مقررات پیش گفته اقدام نمی‌نماید و چك بی‌محل صادر می‌کند، عالماً به زیان غیر اقدام کرده و سزاوار تنبیهاات مقرر خواهد بود.

«وقتی صادرکننده با دستور عدم پرداخت می‌خواهد که چك به هنگام ارایه به بانک با عدم تأدیه مواجه شود، به قصد اضرار غیرعمل کرده است.»^۱

«صرف آگاهی صادرکننده از عدم وجود محل در بانک، مثبت قصد اضرار غیر نیست.»^۲

«وقتی صادرکننده، چك را به امانت نزد مأمور اجرا گذارده که وی در صورت حلّ اختلاف فی‌مابین، به طرف مقابل رد کند، و مأمور مزبور بدون تحقق شرط چك موصوف را به مشارالیه تسلیم می‌دارد، و به دنبال آن صادرکننده دستور عدم پرداخت می‌دهد، عنصر معنوی جرم محقق نگشته است.»^۳

«مرئوسی که با علم به نبودن محل در بانک، چك از رئیس خود دریافت می‌دارد، مرتکب جرم مقید در ماده ۶۶ شده است.»^۴

«ولی اگر نامبرده آگاهی نسبت به بی‌محل بودن چك واگذاری نداشته و فقط آن را تحویل گرفته باشد مرتکب بزه نگردیده است.»^۵

- ۱- حکم مورخ ۱۹۷۹/۴/۳ شعبه کیفری دیوان کشور
- ۲- حکم مورخ ۱۹۸۳/۴/۱۳ شعبه کیفری دیوان کشور
- ۳- حکم مورخ ۱۹۹۱/۵/۱۶ دادگاه شهرستان دره
- ۴- حکم مورخ ۱۹۶۵/۳/۲۳ شعبه کیفری دیوان کشور
- ۵- حکم مورخ ۱۹۷۸/۵/۱۰ شعبه کیفری دیوان کشور

«بانکی که چک از مشتری جهت وصول دریافت می‌کند، مجرمانه عمل

نکرده است.»^۱

«بزهکاری مستفید از چک تضمینی بلامحل مسلم است.»^۲

وفق ماده ۶۸ همان قانون، دادگاه به‌عنوان مجازات تکمیلی می‌تواند مجرم را برای مدت لااقل پنج سال از حقوق اجتماعی مقید در ماده ۲۶ - ۱۳۱ قانون جزا محروم کند. محکمه همچنین اجازه دارد برای محکوم يك تا پنج سال محرومیت از صدور چک عادی در نظر بگیرد.

هر کس برخلاف ممنوعیت صدور چک موضوع ماده فوق، اقدام به اصدار چک نماید، به ۵ سال حبس و پرداخت ۲,۵۰۰,۰۰۰ فرانک جزای نقدی یا یکی از آن دو محکوم می‌شود.

نماینده‌ای که با آگاهی، در همان شرایط به وکالت از صاحب حساب محکوم، چک صادر کند، به همان مجازات قابل تنبیه است. (ماده ۶۹ اصلاحی ۱۹۹۱).

۸- مقررات حفاظتی چک - پیش از اصلاحات سال ۱۹۹۱ جعل و تزویر در چک از مصادیق کلاهبرداری به‌شمار رفته و مجرم به همان مجازاتهای حبس و جزای نقدی محکومیت حاصل می‌نمود. (اصلاحی مورخ ۱۳۷۵/۱/۳) در مقررات نو، میزان مجازات به‌نحو بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است: «اشخاص زیر به مجازات ۷ سال حبس و جریمه نقدی معادل ۵,۰۰۰,۰۰۰ فرانک، یا یکی از آن دو محکوم می‌شوند:

الف - اشخاصی که در چک مرتکب جعل و تزویر گردند.

ب - کسانی که با آگاهی از جریان امر، چک جعلی را مورد استفاده قرار دهند و یا سعی در استفاده از آن به عمل آورده باشند.

ج - اشخاصی که به‌عنوان ذینفع آگاهانه چک جعلی تحویل بگیرند. (ماده ۶۷

اصلاحی ۱۹۹۱/۱۲/۳۰)

۱- حکم مورخ ۱۹۶۱/۷/۹ دادگاه پاریس

۲- حکم مورخ ۱۹۵۳/۱۲/۸ شعبه کیفری دیوان کشور

«کسی که ابتدا به‌طور واهی اعلام سرقت چکی را می‌کند، و سپس همان فرم چک را امضای صوری کرده و پس از تحویل به ذینفع، دستور عدم پرداخت می‌دهد مشمول ماده ۶۷ خواهد بود.»^۱

۹- شکایت خصوصی دارنده - دارنده چک می‌تواند در دادگاه کیفری به‌عنوان شاکی خصوصی وجه چک را مطالبه کند و یا پس از صدور حکم جزایی در دادگاه حقوقی به‌طرح دعوی مبادرت نماید.

دادگاه کیفری نیز مجاز است حتی بدون شکایت خصوصی، حکم به استرداد وجه چک و خسارت تأخیر تأدیه و سایر خسارات قانونی صادر کند. (ماده ۷۱ اصلاحی سال ۱۹۷۵)

۱۰- نتیجه‌گیری - قانونگذار فرانسوی با اجرای مقررات پیمان ژنو در زمینه حقوقی، مقررات کاملی نه‌تنها درخصوص چک، بلکه در مورد بزازات و سفته نیز دارد. علاوه بر آن، راجع به سوء استفاده از دسته چک و تسلیم چک به‌عنوان ابزار پرداخت، به‌ترتیب مؤثر، پیشگیرانه و تنبیهی متوسل گردیده‌است. تنها در یک مورد، عاقلانه و به‌نحو قابل توجیه مقنن مزبور صدور «اتفاقی» چکی را که به‌هنگام اصدار فاقد محل باشد، مستوجب کیفر و مآلاً مداخله دادگاه نمی‌داند. در عوض با تمهیدات قابل ملاحظه، اولاً، استرداد دسته‌چکهای موجود نزد صادرکننده از تمام بانکهای کشور، ثانیاً، پرداخت مبلغ چک، ثالثاً، جریمه نقدی یا منع صدور چک عادی قابل ظهرونیسی برای مدت مدید، و رابعاً، اجرای مجازات حبس و جزای نقدی سنگین جهت چک بی‌محل ثانوی پس از اخطار رسمی مربوط به چک اول، در نظر گرفته‌شده‌است. دستور عدم پرداخت به‌غیر از موارد سرقت یا افقاد، و همچنین بیرون کشیدن وجوه از بانک هم بدرستی در هر زمان که اتفاق افتد بدون کمترین گذشت شدیداً قابل مجازات خواهد بود. نکته قابل توجه دیگر، مجازات «مستفید» با سوء نیت (یا آگاه) از چک کیفری است که در کشور خودمان از آزادی عمل برخوردار است.^۲

۱- حکم مورخ ۲۸/۱/۱۹۶۴ شعبه کیفری دیوان کشور

۲- ن.ک برگردان مواد قانون چک فرانسه در «حقوق بازرگانی، اسناد»، جلد دوم تألیف نویسنده این سطور، زیر چاپ، بخش ضمایم، آخرین مدرک.